

KS. JERZY BUCZEK

KARDYNAŁ STEFAN WYSZYŃSKI OBROŃCĄ WARTOŚCI RODZINY, NARODU I KOŚCIOŁA W OKRESIE ZNIEMOŁENIA KOMUNISTYCZNEGO

Wartości są przedmiotem zainteresowania wielu nauk, zwłaszcza pedagogiki, ale także rodziców, dzieci, nauczycieli i katechetów¹. Wartości decydują bowiem o sensie i jakości życia, relacjach do siebie, innych ludzi i świata. Odgrywają decydującą rolę „w kreowaniu tożsamości człowieka, rozumianej jako kompetencja do działania i rozwiązywania problemów”². Dlatego też w rozważaniach o edukacji rośnie przekonanie, że trudno jest zrozumieć uczniów, uczyć ich i wychowywać, jeżeli nie zna się roli wartości w całości ich bytu, istnienia i działania³. Przygotowanie młodego pokolenia Polaków do odkrywania wartości i do odpowiedzialnej wolności pozostaje ciągle zadaniem i postulatem

KS. DR HAB. JERZY BUCZEK, kapłan diecezji rzeszowskiej, doktor habilitowany teologii w zakresie teologii dogmatycznej, wykładowca teologii dogmatycznej w WSD w Rzeszowie, członek Polskiego Towarzystwa Mariologicznego i Polskiego Towarzystwa Dogmatyków. Kontakt: jerzyb58@gmail.com

1. B. Dymara, *Poszukiwanie ładu umysłu i serca, życie według wartości*, w: *Edukacja jutra. XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. F. Bereźnicki, K. Denek, Wrocław 2005; J. Mastalski, *Samotność globalnego nastolatka*, Kraków 2007.
2. L. Ćwiek, *Wartości w wychowaniu*, „Wychowawca” 2007, nr 12, s. 6.
3. M. Czerwiński, *Przyczynki do antropologii współczesnej*, Warszawa 1988; M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, Kraków 2007.

w programach kształcenia, doskonalenia nauczycieli, wychowawców i rodziców proponowanym przez pedagogikę personalistyczną⁴.

Tematem tego artykułu jest wartość rodziny, ojczyzny i Kościoła w życiu dzieci i młodzieży, ich rodziców i wychowawców. Jak wynika choćby z badań przeprowadzonych w 2012 roku wśród młodzieży gimnazjalnej w województwie kujawsko-pomorskim, rodzina pozostaje ciągle bardzo ważną wartością dla młodych – 85%, spada znaczenie wiary i Kościoła – za bardzo ważną wartość uznało ją 40%, rośnie natomiast z niskiego pułapu rola narodu i ojczyzny jako wartości – 22% młodych uważało ją za ważną w swoim życiu. W odpowiedzi na pytanie: Kogo należy szanować?, młodzi wskazywali: rodziców – 94%, nauczycieli – 80%, duchownych – 57%⁵. Badania te pokazują, że wśród wielu wartości rodzina, ojczyzna i Kościół pozostają ciągle bardzo ważne w życiu młodych ludzi i ich rodzin.

Warto się więc zastanowić, na ile w programie katechetycznym, w wychowaniu dzieci i młodzieży te trzy wartości są znaczące? Ile poświęcamy im miejsca? Jak ukazujemy rodzinę jako wyjątkowe miejsce rozwoju człowieka, fundament narodu i Kościoła? Na ile naród, ojczyzna, patriotyzm pozostają wartościami dobrze rozumianymi przez młodych? Jak uczymy ich miłości do ojczyzny, do jej dziejów? Jak ukazujemy rolę Kościoła, świętych i bohaterów? Na ile Kościół przedstawiany jest w wymiarze nadprzyrodzonym, ale także jako broniący godności i praw człowieka, rodziny i narodu, narodowej racji stanu?

Wskazując dzieciom i młodzieży podstawowe wartości, które powinni odkrywać i realizować w swoim życiu, przyglądnijmy się nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Tysiąclecia na ten temat. W trudnych czasach zniewolenia komunistycznego w Polsce po II wojnie światowej, gdy władze niszczyły patriotyczne elity, podejmowały ateizację i ograniczanie podstawowych praw człowieka, rodziny, narodu i Kościoła, kardynał Wyszyński⁶ rozumiał, że jego zadaniem i misją polskiego Kościoła jest obrona człowieka, „obrona porządku religijnego i moralnego, obrona prymatu rodziny, życia rodzinnego i ekonomii rodzinnej, obrona wolności (...) oraz obrona suwerenności naszego Narodu”⁷.

4. C. S. Bartnik, *Personalizm*, w: *Gdy osobowość horyzontem wychowania*, red. J. Homplewicz, Rzeszów 1997.

5. J. Domalewski, *System wartości młodzieży gimnazjalnej. Raport z badań przeprowadzonych wśród uczniów klas III gimnazjów województwa kujawsko-pomorskiego*, Bydgoszcz–Toruń 2013; Możliwe było udzielenie odpowiedzi od 1 „bardzo ważne” do 5 „nieważne”.

6. Por. J. Buczek, *Teologia narodu w ujęciu wybranych polskich teologów*, Rzeszów 2014, s. 83–84.

7. S. Wyszyński, *Kościół w służbie narodu*, Rzym 1981, s. 133.

Wiedział, że człowieka może ocalić rodzina Bogiem silna i naród złączony z Kościołem. Bronił więc tych wartości na różne sposoby: głosząc Ewangelię Chrystusową, ukazując dzieje narodu i Kościoła, podejmując różnorakie inicjatywy duszpasterskie, rozmowy i porozumienia z władzą dla dobra narodu, a wtedy gdy te wartości były zagrożone pisząc memoriały i protesty, czy cierpiąc w trzyletnim okresie odosobnienia, przygotowując wtedy program dla Kościoła i narodu na najbliższe lata. Następnie w czasie Wielkiej Nowenny i obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski podejmował dzieło odrodzenia człowieka, rodziny i narodu, wreszcie trudząc się z narodem w zmaganiach lat siedemdziesiątych, aż do roku 1980 i 1981, gdy tak wiele nadziei zrodziło powstanie „Solidarności”. Jako nieustraszony rzecznik godności człowieka oraz jego nienaruszalnych praw w życiu osobistym, rodzinnym, społecznym, narodowym i religijnym, stał się Wyszyński szczególnym przykładem żywej miłości do człowieka, rodziny, ojczyzny i Kościoła⁸.

Niniejszy artykuł omówi podstawowe tezy nauczania i działalności Prymasa Tysiąclecia w głoszeniu i obronie podstawowych wartości, jakimi są: rodzina, naród i ojczyzna oraz Kościół.

Wyszyński głosiцеlem i obrońcą wartości rodziny

Jako prymas Kościoła polskiego, Wyszyński wraz z biskupami, za nauczaniem Soboru Watykańskiego II, wskazywał jako najważniejsze zadanie dla Kościoła, po bronieniu godności i wolności człowieka, obronę godności i wolności rodziny chrześcijańskiej, by była Bogiem silna i wychowywała młodzież wierną Chrystusowi⁹. Podejmuje więc trud ukazania pełnej prawdy o małżeństwie, a zwłaszcza o rodzinie, jej powołaniu i zadaniach, walczy o jej godność i prawa oraz zapewnienie przez społeczności i instytucje warunków do jej pełnego rozwoju. Przestrzega przed działaniami władz niszczącymi rodzinę, a wynikającymi z głoszonej ideologii, ze struktur społecznych i administracyjnych, z systemu społeczno-ekonomicznego oraz sytuacji gospodarczej kraju¹⁰.

8. 1 List Ojca Świętego do Narodu Polskiego, z dnia 7 lipca 1981 roku, cyt. za: *Sługa Boży Stefan kardynał Wyszyński (1901–1981). Co Kościół i Polska zawdzięczają Prymasowi Tysiąclecia?*, red. S. Budzyński, I. Burchacka, A. Mazurek, Warszawa 2000, s. 36.

9. S. Wyszyński, *W mieście świętych. Dziękczynne „Te Deum” Tysiąclecia chrześcijaństwa*, Sandomierz, 3.07.1966, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 162.

10. Z. Struzik, „Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu”. *Nauczanie o rodzinie kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 3, s. 109.

1. Godność rodziny

Rodzina w nauczaniu Prymasa jest rzeczywistością doczesną, naturalną, która ma swoją godność i autonomię, niepowtarzalne wartości, ale jest również wezwana do nadprzyrodzoności, do życia łaską, do bycia silną Bogiem. Rodzina jest z ustanowienia Bożego. U początku rodziny jest małżeństwo, które wymaga monogamiczności, nierozzerwalności, otwarcia na życie i miłości na wzór miłości Chrystusa do Kościoła¹¹.

W ujęciu prymasowskim rodzina jest ukazywana jako kolebka życia, wspólnota miłości i najlepsza szkoła wychowania¹². Rodzina powinna być otwarta na życie, winna wychowywać młode pokolenie w duchu służby i pracy dla narodu i miłości do dziejów ojczystych. Stąd tak ważne są: nierozzerwalność małżeństwa i troska o życie, a wielkim niebezpieczeństwem i plagą – rozwody i zabijanie nienarodzonych¹³. Za soborem Watykańskim II uczył Prymas, że „rodzina jest Kościołem domowym, a Kościół domowy jest na służbie życiu”. Uważał, że trzeba się wyzwolić z samolubnego i zeświecczonego pojmowania małżeństwa, bowiem rodzina jest na służbie domowej, społecznej, narodowej i Bożej¹⁴. W domu rodzinnym trzeba uczyć się miłości społecznej. Nie ma lepszej szkoły miłości do ojczyzny i narodu, jak szkoła miłości w rodzinie¹⁵.

Wreszcie rodzina jest miejscem wychowania młodego pokolenia. Ma ona tak wielkie znaczenie ponieważ człowiek, jako osoba, jest formowany właśnie przez dwie najważniejsze i naturalne dla niego wspólnoty: rodzinę i naród. Równocześnie naród i Kościół uobecniają się i realizują w rodzinie, a ona jest szczególnym podmiotem narodu, państwa i Kościoła¹⁶. „Rodzina i naród – głosił Wyszyński – to nie są instytucje, to są organizmy żywe, mające swoją własną dynamikę i przejawy biologicznego bytowania. Poza nimi wszystkie inne formy bytowania, takie jak państwo, rząd, partia – mają wymiar instytucji. Naród i rodzina muszą istnieć, a tamte instytucje mogą istnieć lub nie”¹⁷.

11. S. Wyszyński, *O społecznej krucjacie miłości. List pasterski na Wielki Post 1967*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 311–313.

12. Tenże, *Co Kościół daje narodowi w wiary nowym tysiącleciu. Podczas uroczystości milenijnych, Opole, 14.08.1966*, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 217.

13. Tamże, s. 312–313.

14. S. Wyszyński, *Ratujmy życie w rodzinie. List pasterski na XXXIV Tydzień Miłosierdzia, 26.07.1978*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 840–841.

15. S. Wyszyński, *Polsce i światu potrzeba dziś najbardziej miłości i serca. Do wiernych w Niepokalanowie, 13.04.1969*, w: *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 390.

16. Cz. S. Bartnik, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2001, s. 67–68.

17. S. Wyszyński, *Kazanie na uroczystość Świętej Rodziny, Warszawa, kościół Świętego Michała, 13 I 1957*, w: KiPA, t. 2, s. 15; por. Z. Struzik, *Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu. Nauczanie o rodzinie kard. Stefana Wyszyńskiego*, s. 106.

Według Wyszyńskiego rodzina i naród powinny być ściśle ze sobą powiązane i wzajemnie sobie służyć. Brak tej więzi powoduje wynaturzenie albo rodziny, albo narodu. Rodzina jest nie tylko siłą biologiczną, ale też moralną, wychowawczą, społeczną i obywatelską¹⁸. Pełni ona podwójne zadanie w narodzie: jej członkowie pracują dla dobra narodu, a jednocześnie matki i ojcowie wychowują nowe pokolenia. Ojczyzna i naród rodzą się w rodzinie i to od niej zależy moc narodu, jego potęga, a nawet przyszłość państwa¹⁹.

2. Prawa rodziny

Kardynał, dostrzegając godność i rolę rodziny, podkreślał potrzebę zapewnienia jej wolności i podstawowych praw w realizacji zadań przed nią stojących. Stąd w wielu swoich przemówieniach mówił o prawach rodziny. Teologowie analizujący nauczanie Prymasa uważają, że da się z niego „wydobyć i ułożyć kartę praw rodziny”²⁰. Wśród tych praw akcentuje on szczególnie cztery z nich: prawo do prokreacji, prawo do wychowania w duchu rodziny, prawo do godziwego bytu oraz prawo do kształtowania i przekazu wartości kulturowych²¹.

Podstawowym prawem rodziny i narodu jest prawo do życia i troska o życie. Wyszyński jednoznacznie mówił, że jeśli rodzina będzie miejscem rodzenia dzieci, to i naród będzie żył. Z obroną życia łączył ściśle obronę kobiet, przyszłych matek narodu²². Rodzice mają także naturalne prawo do wychowania swoich dzieci, zgodnie z ich sumieniem i przekonaniami. W tym procesie rodzinę powinny wspierać państwo i Kościół, przez dobre szkoły, realizujące program

18. S. Wyszyński, *Rodzina – naród – społeczeństwo. Kazanie świętokrzyskie 18.01.1976*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 687.

19. Tenże, *Co Kościół daje narodowi w wiary nowym tysiącleciu*, dz. cyt., s. 217.

20. Cz. S. Bartnik, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 24; por. Z. Struzik, „Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu”..., s. 111 i nn; J. Buczek, *Teologia narodu w ujęciu wybranych polskich teologów*, s. 103–106.

21. R. Iwan, *Polska, ale jaka?. Myśl społeczna Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 65–73; S. Wyszyński, *Nie ku grobom, ale ku wrotom życia narodu. Do studentów w Warszawie, 7.05.1958*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 119–121; S. Wyszyński, *Ratujmy dzieci, Słowo pasterskie Prymasa Polski na XXVI Tydzień Miłosierdzia Chrześcijańskiego, Warszawa 8.09.1970*, w: *Listy Pasterskie Prymasa Polski, 1946–1974*, Paryż 1975, s. 68; S. Wyszyński, *O społecznej krucjacie miłości. List pasterski na Wielki Post 1967*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 312; *List Prymasa Polski do rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii obrazu Matki Boskiej, Gniezno, 15.08.1978*, w: *Prymas Tysiąclecia*, Paryż 1982, s. 180.

22. S. Wyszyński, *Nie ku grobom, ale ku wrotom życia narodu*, dz. cyt.; S. Wyszyński, *Ratujmy dzieci*, dz. cyt., s. 68; por. K. Czaja, *Budzenie „sumienia narodu” w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Rzeszów 2003 (AB WSDRz), s. 65–94; por. R. Iwan, *Polska, ale jaka?*, s. 65–68.

wychowania w duchu rodziny, łącznie z nauką religii²³. Rodzina ma także prawo do godziwego bytu: własnego mieszkania, płacy rodzinnej, oraz rzetelnej polityki prorodzinnej państwa²⁴. Wreszcie rodzina ma prawo do kształtowania i przekazu wartości kulturowych: wiary i kultury narodowej. Prymas uważał, że rodzina polska zawsze była „twierdzą wiary i polskości, była skarbcem kultury chrześcijańskiej w najcięższych okresach niewoli i prześladowań”²⁵.

Zdaniem Kardynała przestrzegane praw rodziny jest niezbędne dla dobra osób, rodzin, a także narodu, państwa i Kościoła. Stąd konieczna jest troska wszystkich o obronę życia w rodzinie, o nierozzerwalność małżeństwa, walkę z nałogami, jakie dotyczą rodziny, zwłaszcza z alkoholizmem, lenistwem, lekkomyślnością, marnotrawstwem i rozwiązłością²⁶. W wielkim programie odnowy narodu przez Jasnogórskie Śluby Narodu, Wielką Nowennę i Jubileusz Tysiąclecia Chrztu Wyszyński wprost mówił o obronie narodu przez obronę rodziny: „To jest wielki program narodowy, wypowiedziany u stóp Jasnej Góry: umacniać jedność Narodu, przez umacnianie jedności w rodzinie”²⁷.

3. Troska o rodzinę

W nauczaniu Kardynała widać wyraźnie akcentowanie zależności: zdrowa biologicznie i moralnie rodzina przedłuża byt narodu, zabezpiecza jego tożsamość i dziejowy rozwój, natomiast naród i państwo, zapewniając rodzinie należną jej pozycję w społeczeństwie, najlepiej troszczą się o swój własny byt. Ks. prof. Zdzisław Struzik wymienia sześć prymasowskich postulatów, które państwo powinno podjąć w trosce o rodzinę. Chodzi o uznanie, że człowiek jest bogactwem społeczeństwa i państwa; o otoczenie rodziny troską i opieką; o zabezpieczenie prawne nierozzerwalności małżeństwa; o stworzenie odpowiednich warunków gospodarczych, sprzyjających życiu rodzinnemu; o właściwą politykę ludnościową wobec rodziny i o uznanie zasady współdziałania społeczności i instytucji na rzecz rodziny²⁸.

23. S. Wyszyński, *Do rodziców w sprawie katolickiego wychowania młodzieży*, Warszawa 4.09.1950, w: *Listy Pastorskie Prymasa Polski, 1946–1974*, s. 172–175; por. R. Iwan, *Polska, ale jaka?*, s. 68–70.

24. S. Wyszyński, *List Prymasa Polski do rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii obrazu Matki Boskiej*, dz. cyt.; por. R. Iwan, *Polska, ale jaka?*, s. 70–72.

25. S. Wyszyński, *List Prymasa Polski do rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii obrazu Matki Boskiej*, s. 180.

26. W. Gałązka, *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Studia Prymasowskie” 4(2010), s. 138–140.

27. S. Wyszyński, *Jasnogórskie zobowiązania*, Bydgoszcz, 19.12.1956, KiPA, t. 1, s. 300.

28. Z. Struzik, „Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu”..., s. 116.

Prymas przypominał, że państwo powinno także bronić ładu moralnego rodziny. według przykazań i Chrystusowego prawa miłości Boga i bliźniego oraz zabezpieczyć jej prawa i wolność religii²⁹. Powinno również zapewnić podstawowe prawa rodzicom: do posiadania dzieci, do ochrony życia oraz do pełnej wolności nauczania i wychowania młodego pokolenia, zgodnie ze swoim sumieniem i przekonaniem³⁰. W tym dziele państwo powinno uszanować prawa rodziców i Kościoła, uznając swą pomocniczą rolę³¹ i współpracować z rodziną i Kościołem w realizacji tych zadań³².

Kościół, w prymasowskiej wizji, pełni wyjątkową rolę wobec rodziny. Broni życia i w ten sposób broni rodziny i narodu³³. Pomaga rodzinie, by stawała się szkołą miłości wzajemnej³⁴. Wreszcie dba o wychowanie katolickie rodzin chrześcijańskich, broniąc ich przed ateizacją³⁵. Ideę przewodnią troski Kościoła o rodzinę możemy odnaleźć w Jasnogórskich Ślubach Narodu, napisanych przez kardynała Stefana Wyszyńskiego, w Komańczy 16 maja 1956 roku. „Święta Boża Rodzicielko i Matko dobrej rady! Przymierzamy Ci, z oczyma utkwionymi w żłóbek betlejemski, że odtąd wszyscy staniemy na straży budzącego się życia. Walczyć będziemy w obronie każdego dziecięcia i każdej kołyski równie mężnie jak ojcowie nasi walczyli o byt i wolność narodu, płacąc krwią własną. Gotowi jesteśmy raczej śmierć ponieść, aniżeli śmierć zadać bezbronnym. Dar życia uważać będziemy za największą łaskę Ojca wszelkiego życia i za najcenniejszy dar narodu. Matko Chrystusowa i Domie złoty! Przymierzamy Ci stać na straży nierozzerwalności małżeństwa, bronić godności kobiety, czuwać na progu ogniska domowego, aby przy nim życie Polaków było bezpieczne. Przymierzamy Ci umacniać w rodzinach królowanie Syna Twego Jezusa Chrystusa, bronić czci

29. S. Wyszyński, *W obronie prawa Bożego. Podczas uroczystości św. Stanisława w Krakowie, 13.05.1973*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 554.

30. Tenże, *Uniwersytet katolicki w społeczeństwie polskim. Do Towarzystwa Przyjaciół KUL w Warszawie, 18.04.1971*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 448; por. Tenże, *Pragniemy wolności wyznawania Boga. Podczas uroczystości Matki Boskiej Częstochowskiej na Jasnej Górze, 26.08.1973*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 559.

31. S. Wyszyński, *W sprawie katolickiego wychowania młodzieży. List pasterski do rodziców katolickich, 5.10.1950*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 51–53; por. ; por. R. Iwan, *Polska, ale jaka?*, s. 68–70.

32. S. Wyszyński, *Homo Dei – człowiek Boży, brat dzieci Bożych*, Warszawa, kościół Świętego Krzyża, 13 I 1974, KiPA, t. 45, s. 41; por. Z. Struzik, „Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu”..., s. 117.

33. S. Wyszyński, *Pochwała dziecięctwa i życia. Kazanie na dziesięciolecie parafii Dzieciątka Jezus w Warszawie, Warszawa 27.12.1959*, w: Tenże, *Wielka Nowenna Tysiąclecia*, s. 202.

34. Tenże, *Polsce i światu potrzeba dziś najbardziej miłości i serca. Do wiernych w Niepokalanowie, 13.04.1969*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 390–391; Tenże, *Jasnogórskie zobowiązania*, dz. cyt.; por. Z. Struzik, „Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu”..., s. 108.

35. S. Wyszyński, *Pragniemy wolności wyznawania Boga*, s. 560.

Imienia Bożego, wszczepiać w umysły i serca dzieci ducha Ewangelii i miłości ku Tobie, strzec prawa Bożego, obyczajów chrześcijańskich i ojczystych”³⁶.

Wyszyński uznawał, że ataki wobec rodziny uderzają ostatecznie w naród. Zdrowa, zjednoczona rodzina jest podstawą budowania społecznego narodu, który, będąc rodziną rodzin, powstaje z tych rodzin. Stąd jakie będą rodziny, taki będzie i naród. „Gdy rodziny będą zwarte, wierne, nierozzerwalne – narodu nikt nie zniszczy”³⁷. Według niego, władze komunistyczne celowo walczą z Kościołem i rodziną, czego wyrazem jest usankcjonowanie rozwodów, przerywania ciąży, przebudowanie systemu kształcenia i wychowania i oparcie go na laicyzacji i ateizacji, wprowadzenie systemu pracy socjalistycznej, osłabiającego wewnętrzną jedność rodziny, zaufanie i zabezpieczenie materialne. Widząc te niebezpieczeństwa, Prymas protestował i wzywał naród: „do obrony życia nienarodzonych, do wierności ślubom małżeńskim, do podniesienia moralności współżycia małżeńskiego, do cnoty męstwa i wstrzeźliwości, do czujności nad wychowaniem moralnym i religijnym młodzieży i dziatwy, aby z rodzin katolickich nie wyrastali ateści i poganie”³⁸.

Prymas Tysiąclecia głosić wartości narodu i ojczyzny

Wyszyński przypominał, że bez mocnej, zespolonej rodziny nie ma narodu³⁹. Naród i rodzina są współzależne: rodzina jest częścią narodu, a on zaś ma strukturę „rodzinną” i nie jest tylko zwykłą sumą rodzin, lecz rodziną rodzin. Prymas nauczał: „Słusznie mówi się, że naród jest rodziną rodzin, bo narodowi, państwu i Kościołowi najwięcej dają rodziny, rodzice, mąż i żona”⁴⁰.

1. Godność narodu

W nauce Prymasa naród wyłania się z dzieła stwórczego Boga, Ojca narodów. Można w nim, tak jak w człowieku, odnaleźć podobieństwo i obraz Trójcy Świętej. Naród ma wymiar doczesny i nadprzyrodzony oraz niejako „ciało” i „duszę” w szerokim znaczeniu. Podobnie jak naród izraelski, każdy naród

36. S. Wyszyński, *Dzieła zebrane, lata 1953–1956*, t. 2, Warszawa 1995, s. 9–12; por. B. Mierzwiński, *Troska Kościoła o rodzinę*, „Fides et Ratio” 3(7)2011, s. 128.

37. Tenże, *Geneza Jasnogórskich Ślubów Narodu. Do górali w Zakopanem, 19.08.1957*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 96.

38. S. Wyszyński, *Każdy kapłan pracuje nad wprowadzeniem w życie Ślubów Jasnogórskich. Apel do duchowieństwa, Komańcza, 1956*, KiPA, t. 1, s. 69–70.

39. S. Wyszyński, *Kazanie na uroczystość Świętej Rodziny*, s. 16; por. Tenże, *Jasnogórskie zobowiązania*.

40. Tenże, *Tych Dwoje nadzieją narodu i świata. Słowo do rodzin zebranych na „Oplatku”, Gniezno, 1968*, KiPA, t. 28, s. 77.

znajduje się nie tylko w centrum stworzenia, ale także i zbawienia. Naród, w ujęciu Kardynała, jest otwarty na wartości chrześcijańskie i pod wpływem Kościoła, jako „stworzony”, przechodzi w „naród chrześcijański” przez przyjęcie słowa Bożego, Ewangelii oraz posłannictwa apostołskiego. Cały naród, w mistycznym sensie, staje się ochrzczony, bierzmowany przez Ducha, karmiony Eucharystią, jest narodem kapłańskim, zaślubionym Bogu, pokutującym, ale też pełnym łaski i prawdy⁴¹.

Wyszyński uczył, że od dziesięciu wieków wiara, Chrystus i Kościół mają wyjątkowe miejsce w sercach Polaków i w sercu narodu. Za Janem Pawłem II powtarzał, że nie wyobraża sobie życia naszego narodu bez Chrystusa⁴². Jego dzieje są wpisywane przedziwnie w krzyż i zmartwychwstanie Chrystusa⁴³. Szczególną rolę w tych dziejach odgrywała także Maryja, dzieląc z narodem jego dole i niedole, dana nam „jako pomoc ku obronie Narodu Polskiego, ku obronie Kościoła świętego w Polsce, ku obronie duszy Narodu i jego chrześcijańskiej kultury”⁴⁴.

Według Prymasa, Jezus Chrystus trwa w Kościele, a przez Kościół w nas i w narodzie. „Obraz narodu jest obrazem naszych dusz, to jak gdyby fotografia chrześcijańskiej duszy dzieci narodu. Pod działaniem Ducha Świętego Chrystus żyjący w nas ucieleśnia się, wchodzi w życie narodu, w jego obyczaj, kulturę, dzieje. W nas i w narodzie naszym Słowo ciałem się staje i mieszka między nami, a dzieje się to od dziesięciu wieków”⁴⁵.

Kamieniem węgielnym budowania naszego narodu są, według kardynała Wyszyńskiego: wierność Bogu, krzyżowi i Ewangelii Chrystusowej. Był przekonany,

-
41. S. Wyszyński, *Naród ochrzczonych Polaków*, Bydgoszcz 17.03.1966, KiPA, t. 23, s. 2–4; zob. Tenże, *Środki Bożego awansu człowieczeństwa i chrześcijańskiego humanizmu. Do wiernych w Warszawie*, 2.08.1966, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 292; por. J. Lewandowski, *Naród w dziejach zbawienia w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 25; por. S. Wyszyński, *Miasto nieujarzmione śpiewa. Podczas uroczystości milenijnych w Warszawie*, 24.06.1966, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 281–282; por. Cz. Bartnik, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2001, s. 24–25; Tenże, *Chrześcijańska nauka o narodzie według prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 9.
42. S. Wyszyński, *Kościół obecny w życiu naszego narodu. „Opłatek” dla pracowników Kurii Metropolitalnej Warszawskiej*, Warszawa, 23.12.1980, w: Tenże, *Kościół w służbie Narodu*, Poznań – Warszawa 1981, s. 104, 106; por. Tenże, *Uroczystość poświęcenia krzyży, obrazu Matki Bożej Częstochowskiej i konsekracja dzwonów. Bydgoszcz – Wyżyny*, 18.09.1980, w: Tenże, *Kościół w służbie Narodu*, s. 42.
43. Cz. Bartnik, *Duszpasterstwo narodu według Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, w: Tenże, *Teologia narodu*, Częstochowa 1999, s. 186–187.
44. S. Wyszyński, *Rąbek tajemnicy... Jasna Góra*, 9.11.1973, w: *Wszystko postawiłem na Maryję*, Paryż 1980, s. 21–22; por. J. Buczek, „Wszystko postawiłem na Maryję”. *Maryjna droga Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, w: *Nauczanie społeczne Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, red. A. Garbarz, Rzeszów 2001, s. 127–130.
45. Tenże, *Rok Tysiąclecia Chrztu Polski w bazylice prymasowskiej, Gniezno*, 1.01.1966, w: tenże, *Na szlaku Tysiąclecia. Wybór kazań*, Warszawa 1996, s. 9.

że komunizm, odchodząc od tych wartości, czyni największą krzywdę narodowi, że dopiero wtedy, gdy powróci się na nowo do tych fundamentów, będzie możliwy pokój i bezpieczeństwo w naszej ojczyźnie⁴⁶. Punktem wyjścia w tym budowaniu musi być wiara. Obok wiary niezbędny jest duch ofiary i służby braterskiej. To dopiero może w nas ukształtować miłość społeczną w Chrystusie, który daje nam przykład przez złożenie siebie w ofierze na krzyżu⁴⁷.

Prymas wielokrotnie przypominał, że dla Polaków naród, jako rodzina rodzin, ma także oblicze ojczyzny, którą stanowią: osoby i rodziny, zwłaszcza bohaterowie i święci⁴⁸, ale także ziemia, do której mamy prawo⁴⁹, historia, dzieje narodu, o których powinniśmy pamiętać i przekazywać tę pamięć młodym⁵⁰, kultura narodowa i chrześcijańska, z jej wymiarami materialnym i duchowym, a zwłaszcza język i literatura⁵¹, a także moralność, miłość społeczna⁵².

Z ojczyzną Wyszyński łączył ściśle patriotyzm, miłość do niej. Uczył więc: „Niewątpliwie jest to prawo przyrodzone, ale trzeba pamiętać, że miłość Ojczyzny jest również prawem Bożym”⁵³. Dlatego uważał, że po Bogu – miłość należy się ojczyźnie. Ma ona wielką wartość wychowawczą, gdyż uczy wspa- niałomyślności, ofiary i poświęcenia i daje ducha na chwile trudne, wreszcie uczy patrzeć daleko w przyszłość ojczyzny, pragnie jej istnienia i pomyślności. Uczy przebaczać innym i żyć z nimi w pokoju. Służba ojczyźnie to nie tylko „tkliwość serca”, ale także wierność obowiązkom, praca i poświęcenie dla dobra narodu⁵⁴. Prymas zachęca do takiej postawy, bowiem możemy zaufać słowom Chrystusa „Nie masz większej miłości nad tę, gdy ktoś życie swoje oddaje za

46. Tenże, *W obronie religii Chrystusowej i bezpieczeństwa ojczyzny. Podczas uroczystości Królowej Polski na Jasnej Górze, 3.05.1973*, w: *Nauczanie społeczne*, s. 547.

47. Tamże, s. 546–547.

48. Cz. S. Bartnik, *Chrześcijańska nauka o narodzie według Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 14.

49. S. Wyszyński, *Nie oczekujemy życia łatwego. Podczas ingresu do katedry lubelskiej, 26.05.1946*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 10–11.

50. Tenże, *Kamienie wolać będą. Na odsłonięcie tablicy ku czci Stefana Starzyńskiego, Warszawa, 1.03.1981*, w: Tenże, *Kościół w służbie Narodu*, s. 203–204.

51. Por. J. Z. Celej, *Kultura chrześcijańska duszą narodu w nauczaniu Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 1995, s. 162–164.

52. S. Wyszyński, *Miłość i sprawiedliwość społeczna*, Poznań 1993, s. 123–124.

53. Tenże, *Przez wodę i krew – do Tysiąclecia Chrztu Polski, Gniezno 28.04.1957*, KiPA, t. 2. s. 7; por. J. Lewandowski, *Naród w dziejach zbawienia w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 46–49.

54. Tenże, *Miłość i sprawiedliwość społeczna*, Poznań 1993, s. 123–124.

braci”⁵⁵. Stąd prawdziwy patriotyzm to służba ojczyźnie w Panu. Tylko człowiek silny w wierze może podjąć największy wysiłek dla dobra narodu⁵⁶.

2. Prawa narodu

Naród, w ujęciu Wyszyńskiego, jest społecznością naturalną, związaną z osobami, z rodziną, rodem. Jest rodziną rodzin, wielkim organizmem ludzkim, zbiorową osobą, podstawą wszystkich struktur społecznych, a jako taki „zasługuje na miłość, posłuch, służbę”⁵⁷. Prymas był przekonany, że chrześcijaństwo pomaga sformułować specjalne prawa i obowiązki narodu, analogiczne do praw i obowiązków osoby ludzkiej. Bóg wyrzył takie prawa i obowiązki w sercach członków narodu, a Kościół przypomina o nich i broni ich, gdy są zagrożone lub zaniedbywane⁵⁸.

W nauczaniu Wyszyńskiego można odnaleźć następujące, najważniejsze prawa narodu⁵⁹: prawo do narodzin i do życia we własnej ojczyźnie; prawo do życia biologicznego, materialnego, ekonomicznego i duchowego oraz do nienaruszalności „ciała” i „duszy”⁶⁰; prawo do patriotyzmu, do własnej świadomości, światopoglądu, sposobu życia, cywilizacji⁶¹; do wolności religijnej, do wiary w Boga i prawo Boga do narodu⁶²; prawo do wolności politycznej, suwerenności, do stanowienia własnego państwa; prawo do jedności, zwłaszcza duchowej,

55. S. Wyszyński, *Bezimienny bohater symbolem ofiarnego poświęcenia dla ojczyzny. W 50 rocznicę sprowadzenia zwłok Nieznanego Żołnierza do Warszawy, 31.10.1975*, w: *Nauczanie społeczne*, s. 660–661.

56. Tamże, s. 128–130.

57. Cz. S. Bartnik, *Rodzina rodzin (Prymas Wyszyński)*, w: Tenże, *Ewangelia wieczna*, Lublin 2001, s. 403.

58. Tenże, *Chrześcijańska nauka o narodzie według Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 15–17; tenże, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 172–173; por. R. Iwan, *Prawa, obowiązki i zagrożenia narodu według Prymasa Wyszyńskiego*, Lublin, 1989, s. 9–47; por. J. Lewandowski, *Naród w dziejach zbawienia w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 49–50.

59. S. Wyszyński, *O wierność narodowi i Kościołowi. Do posłów katolickich, 17.01.1976*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 689–694; Tenże, „Z kurzem krwi bratniej...”. *W stulecie powstania styczniowego w Warszawie, 27.01.1963*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 204–206 por. J. Buczek, *Teologia narodu w ujęciu wybranych polskich teologów*, s. 144–147.

60. S. Wyszyński, *Prosimy – wymagamy – żądamy!*, Kraków 12.05.1974, w: Tenże, *Prymat człowieka w ładzie Bożym*, Londyn 1976, s. 152; Tenże, *Kamienie wołać będą*, Warszawa 1.03. 1981, w: Tenże, *Kościół w służbie Narodu*, s. 201.

61. Tenże, *W obronie prawa Bożego*, Kraków 13.05.1973, w: Tenże, *Prymat człowieka w ładzie Bożym*, s. 98.

62. Tenże, *Polska – ale jaka?*, Warszawa 4.08.1974, w: *Kazania i przemówienia*, t. 48, s. 5–6; por. Tenże, *Jakiej chcecie Polski? Do młodzieży akademickiej w Warszawie, 22.03.1972*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 490.

realizowanej w łączności z Kościołem⁶³; prawo do dziedzictwa kulturowego i rozwoju kulturalnego, wyrażającym się w języku, mowie, literaturze, sztuce, nauce, kulturze twórczej, obyczajowej i religijnej⁶⁴.

Obok tych praw wewnętrznych narodu, Prymas wskazuje na prawa narodu w rodzinie narodów. Wśród nich wymienia: prawo dostępu do dóbr ziemskich, prawo do pełnego członkostwa w rodzinie narodów, do akceptacji i miłości w rodzinie ludzkiej, prawo do dobrego imienia, dumy narodowej, prawo do wolnego zrzeszania się z innymi narodami, prawo do zapewnienia sobie bezpieczeństwa, obrony i życia w pokoju; prawo do własnej tradycji i pamięci narodowej, prawo do korzystania z podstawowych ogólnoludzkich osiągnięć⁶⁵ i prawo do wnoszenia swego wkładu w dobro świata⁶⁶.

Dla Wyszyńskiego było oczywiste, że państwo i Kościół mają obowiązek wspierać naród w odkrywaniu i realizacji swoich praw i obowiązków. Z mocą mówił: „jesteśmy świadomi swoich praw, z których nie zrezygnujemy. My wypełnimy wszystko, czego Polska i państwowa racja stanu od nas wymaga, ale chcemy, aby były uszanowane nasze prawa osobowe, religijne, narodowe i obywatelskie”⁶⁷.

Do realizacji tych praw niezbędna jest wolność. Wyszyński uznaje, że trud i poświęcenie Polaków w walce „o wolność naszą i waszą” na wszystkich kontynentach „nadają nam miano narodu najbardziej miłującego wolność”. Polacy podejmowali nie tylko walki orężne, ale i wysiłki w wewnętrznym życiu narodu⁶⁸, by wolność zachować, a utraconą odzyskać. W tej walce mógł zawsze liczyć na Kościół, który uważał „te prawa za wrodzone i tak mocno wszczepione w każdą rodzinę narodową, iż do dziś dnia, ustami Soboru Watykańskiego II prawo ludów i narodów do pełnej wolności stanowienia o sobie nazywa prawem Bożym”⁶⁹.

63. Tenże, *W obronie religii Chrystusowej i bezpieczeństwa Ojczyzny*, Jasna Góra 3.05.1973, w: Tenże, *Prymat człowieka w ładzie Bożym*, s. 88; por. R. Iwan, *Prawa, obowiązki i zagrożenia narodu według Prymasa Wyszyńskiego*, s. 21–26.

64. S. Wyszyński, *Sumienie prawe u podstaw odnowy życia narodowego*, Warszawa 6.01.1981, w: Tenże, *Kościół w służbie Narodu*, s. 139–140.

65. Tenże, *Homo politicus*, Warszawa 27.01.1974, w: Tenże, *Prymat człowieka w ładzie Bożym*, s. 245.

66. Cz. S. Bartnik, *Chrześcijańska nauka o narodzie według Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 15–17; por. Tenże, *Ogólny zarys myśli Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, w: Tenże, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2001, s. 25; por. J. Buczek, *Teologia narodu w ujęciu wybranych polskich teologów*, Rzeszów 2014, s. 144–147.

67. S. Wyszyński, *Bolesne losy Obrazu Nawiedzenia na szlaku milenijnym*, Warszawa, kościół św. Stanisława Kostki, 21.06.1996, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 139.

68. Tenże, *Ojczyznę wolną zachowaj nam, Panie! Kazanie podczas Te Deum Episkopatu Polski za 50-lecie odzyskania niepodległości*, Jasna Góra, 15.09.1968, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 3, s. 419.

69. Tenże, *Wspólne drogi udręczonego Narodu i Kościoła. Podczas uroczystości 150 rocznicy powstania metropolii warszawskiej*, 26.09.1968, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 371; por.

3. Troska o naród i ojczyznę

W prymasowskim nauczaniu widać wyraźnie troskę o to, by naród żył w miłości, która jest zdolna utrzymać go w jedności i pokoju, by żył w prawdzie, bowiem prawda jest z Boga, tak jak miłość, i jest nieprzyjazna wszelkiemu kłamstwu. by wreszcie żył w sprawiedliwości, upominając się nie tylko o własne prawa, ale uznając je i szanując u innych. Sprawiedliwość w życiu narodu powinna być oparta o Boga i Jego miłość⁷⁰.

Wyszyński przypominał, że naród polski często był zagrożony w swym bycie i suwerenności. Świadomy dziejów narodu, odkrywał przyczyny upadku Polski i utraty niepodległości, a także tego, co zagraża jej dzisiaj. Mówił więc o zagrożeniach zewnętrznych,⁷¹ i o zagrożeniach wewnętrznych, z laicyzacją i ateizacją, nienawiścią, demoralizacją⁷², przemianami ideologicznymi, społecznymi i gospodarczymi, które godzą w biologiczne i kulturowe fundamenty bytu narodu⁷³. Widząc te niebezpieczeństwa, z mocą wzywał do rachunku sumienia i naprawy sumień oraz budowaniu ładu moralnego z pomocą Kościoła⁷⁴.

By obronić byt narodu, jego wolność i sprawiedliwość, konieczna jest troska o naród ze strony państwa i Kościoła. Prymas Tysiąclecia zawsze uważał, że naród ma pierwszeństwo przed państwem, że jest wielkością pierwszą i fundamentalną, państwo zaś – wtórną i nadrzędną, prawno-organizacyjną strukturą, służącą realizacji dobra wspólnego⁷⁵. „Władza państwowa nie jest i nigdy być nie może dla takiej czy innej kategorii ludzi, dla tej czy innej partii. Ona jest dla

Tenże, *Ale nie deptacie przeszłości ołtarzy... Podczas poświęcenia ołtarza w kościele Świętego Krzyża w Warszawie, 19.01.1969*, tamże, s. 377.

70. S. Wyszyński, *Milenijne gody w Wiślicy. Koronacja Madonny Łokietkowej podczas „Te Deum” Tysiąclecia diecezji kieleckiej, Wiślica, 17.07.1966*, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 175–176.

71. Tenże, *Bez ofiar i wyrzeczeń nie ma zwycięstw, Warszawa 16.08.1970*, w: Tenże, *Z gniazda orląt*, Rzym 1972, s. 102.

72. Tenże, *Kamienie wołać będą*, dz. cyt.; por. *List Episkopatu Polski do duchowieństwa o moralnym zagrożeniu narodu, Warszawa 25.01.1968*, w: *Listy Episkopatu Polski*, t. 1, Marki 2003, s. 507, por. R. Iwan, *Prawa, obowiązki i zagrożenia narodu według Prymasa Wyszyńskiego*, s. 59–61; por. M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 3, s. 339–343; por. S. Wyszyński, *Idzie nowych ludzi plemię... Konferencja do studentów na zakończenie rekolekcji wielkopostnych, Warszawa, kościół św. Anny, 3.04.1968*, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 3, s. 364–365.

73. Tenże, *O zagrożeniu moralności narodu. List pasterski na Wielki Post 1968*, w: *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 345–347; por. R. Iwan, *Prawa, obowiązki i zagrożenia narodu według Prymasa Wyszyńskiego*, s. 67–68.

74. S. Wyszyński, *Sumienie w pełnieniu obowiązków społecznych. Słowo na sumie podczas wizytacji kanonicznej parafii Nadarzyn, 21.09.1980*, w: Tenże, *Kościół w służbie Narodu*, s. 46–48.

75. Tenże, *Homo politicus*, dz. cyt., s. 237; por. Tenże, *Królowi Królów. Kraków – katedra na Wawelu, 18.10.1973*, KIPA, t. 44, s. 4; por. R. Iwan, *Polska, ale jaka?*, s. 144.

całego narodu”⁷⁶. Dla spełnienia zadań wobec narodu, państwo powinno, zdaniem Kardynała, uwzględnić w swoim działaniu cztery podstawowe warunki: po pierwsze, uznać Boga w naszej Ojczyźnie i zaniechać ateizacji i laicyzacji społeczeństwa; po drugie, dać pierwszeństwo rodzinie, z jej prawem do obrony życia, do odpowiednich warunków ekonomicznych, do wychowania młodego pokolenia, zgodnie z przekonaniem rodziców; po trzecie, uznać, że człowiek jest istotą społeczną, a więc ma prawo do zrzeszania się i wypowiedania w różnych organizacjach i związkach; wreszcie po czwarte, uznać prawa narodu do bycia u siebie, urządzania się według własnych potrzeb⁷⁷. Do tego niezbędna jest suwerenność narodowa i umiejętność współżycia z innymi narodami⁷⁸.

Obok państwa wielką rolę do spełnienia wobec narodu ma Kościół, który oddziałuje na naród w dwóch sferach: nadprzyrodzonej i naturalnej. W sferze nadprzyrodzonej niesie narodowi zbawienie, uczestnictwo w życiu Bożym, przynosi mu łaskę, sakramenty, kieruje go ku Ojczyźnie niebieskiej, a także wzbogaca w nim więzi naturalne, uczy miłości, ducha ofiary i zwyciężania siebie, tworzy swoistą chrześcijańską kulturę narodową⁷⁹. Kościół kształtuje i uszlachetnia również życie doczesne narodu, troszczy się o narodową rację stanu⁸⁰ i staje się swoistą „duszą” narodu. Broni życia ludzkiego, strzeże wolności ludzkiej i prawa do prawdy, dobra i piękna, wolności od grzechu, przymusu i błędu. Kościół jest stróżem miłości społecznej, ubogaca kulturę, kształtuje ducha narodu, dostarcza fundamentu dla etyki społecznej⁸¹. Kościół pogłębia samoświadomość narodu, umacnia miłości ojczyzny, budzi sumienie narodowe⁸², uczy troski o „najmniejszych”, budzi nadzieję na ostateczne zwycięstwo dobra, wspiera samowychowanie narodu i jeżeli trzeba, prowadzi go do pokuty społecznej⁸³. Broni także naród przed zagrożeniami, które stają na jego drodze. Strzeże go przed nacjonalizmem

76. S. Wyszyński, *W obronie prawa Bożego*, dz. cyt., s. 553–554.

77. Tenże, *Odpowiedzialność – obowiązki – prawa w życiu narodu. Kazanie podczas sumy w uroczystość Matki Bożej Częstochowskiej, Jasna Góra, 26.08.1980*, w: Tenże, *Kościół w służbie narodu*, s. 14–19; por. *Kamień węgielny wszelkiego budowania. Poświęcenie kamienia węgielnego pod nową świątynię, Zalesie Dolne, 28.08.1980*, tamże, s. 24–26; por. Tenże, *Uroczystość poświęcenia krzyży, obrazu Matki Bożej Częstochowskiej i konsekracja dzwonów*, dz. cyt., s. 42–43.

78. Tenże, *Odpowiedzialność – obowiązki – prawa w życiu narodu*, s. 20.

79. Tenże, *Milenijne gody Świętego Kościoła Łomżyńskiego, Łomża, 7.08.1966*, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 198–203.

80. Tenże, *Co Kościół daje narodowi na nowe Wiary Tysiąclecie, Siedlce – Katedra 18.09.1966*, KiPA, t. 25, s. 11.

81. Cz. S. Bartnik, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 100–101.

82. J. Lewandowski, *Mysł teologiczna o narodzie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *Nauczanie społeczne Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, s. 100–103; por. *Gaudium et spes*, 40.

83. Cz. Bartnik, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 19–20.

i szowinizmem, zespała w jedno w rodzinie narodów, broni rodzimej kultury, dziejowych osiągnięć, praw do własnych możliwości rozwojowych⁸⁴.

Prymas uświadamiał wszystkim, że tysiącletnie dzieje potwierdzają, iż Kościół nie ma zwyczaju opuszczać narodu w sytuacjach trudnych. Broni jego godności i praw, i dlatego często naraża się władzy państwowej, nie może jednak milczeć, gdy narodowi dzieje się krzywda. Nie jest to walka z władzą, ale z jej nadużyciami⁸⁵.

Nauka Stefana Wyszyńskiego o znaczeniu Kościoła

Wyszyński zawsze dostrzegał wyjątkową rolę Kościoła w obronie wartości człowieka, rodziny i narodu. Kościół, troszcząc się o ich wymiar nadprzyrodzony, o duchowość, więź z Bogiem, równocześnie dba o ich życie doczesne, nie zastępując innych społeczności, ale współdziałając z nimi w tym dziele. By podejmować swoje zadania, Kościół potrzebuje uznania swej godności, praw i umożliwienia realizacji zadań dla dobra człowieka, rodziny i narodu.

1. Natura i godność Kościoła

Kardynał Wyszyński ujmował Kościół w duchu biblijnym jako Mistyczne Ciało Chrystusa złożone z licznych członków, którego Głową jest Chrystus⁸⁶. Nauczanie Soboru Watykańskiego II traktował jako rozwinięcie tej nauki o Kościele, z ukazaniem go w kategorii Ludu Bożego, który rozumiał jako wspólnotę dzieci Bożych, zjednoczoną wokół Chrystusa, którą tworzą: papież, biskupi, kapłani, zakony, świeccy katolicy, rodzice, młodzież i dzieci⁸⁷.

Wyszyńskiego interesuje Kościół powszechny, uczestniczy bowiem aktywnie w jego życiu jako kardynał, uczestnik soboru i synodów, związany ze Stolicą Apostolską i kolejnymi papieżami. Szczególną jednak uwagę skupia na Kościele polskim, lokalnym, historycznym, żyjącym w określonym kontekście. Jest to, według niego, potwierdzenie nauki Soboru Watykańskiego II, który uczy, że Kościół powszechny realizuje się w Kościołach partykularnych, lokalnych, o ile

84. S. Wyszyński, *Co Kościół daje narodowi w wiary nowym tysiącleciu, Podczas uroczystości milenijnych, Opole, 14.08.1966, po uroczystej sumie*, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 214–220.

85. Tenże, *Kościół nie walczy z władzą, tylko z jej nadużyciami. Podczas uroczystości Świętego Stanisława w Krakowie, 11.05.1975*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 643–646.

86. Tenże, *List do moich kapłanów, cz. 2: Wspólnie z Kościołem*, Paris 1969, s. 15–16; por. J. Ewartowska, *Nauczanie Kardynała Stefana Wyszyńskiego o Kościele w okresie Wielkiej Nowenny i Soboru Watykańskiego II*, „*Studia Prymasowskie UKSW*” 6/2012, s. 228.

87. S. Wyszyński, *List do moich kapłanów*, s. 19, por. Tenże, *Soborowe światła na drogę nowego tysiąclecia wiary. Podczas głównych uroczystości milenijnych, Płock, Katedra, 13.11.1966*, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 338.

te pozostają w łączności z Kościołem św. Piotra w Rzymie⁸⁸. Według naszego autora Kościół w Polsce stał się swoistym „Kościółem narodu”, ściśle związanym z konkretną ziemią, z konkretnymi formami istnienia narodu⁸⁹. Wyszyński ukazuje Kościół polski jako Chrystusowy i Maryjny zarazem, jako troszczący się o zbawienie wieczne powierzonych sobie wiernych, ale także o życie doczesne człowieka, rodziny i narodu. Dostrzega potwierdzenie tej drogi w konstytucji Vaticanum II *Gaudium et spes*, która nakłada na uczniów Chrystusa obowiązek stawania w obronie godności, wolności i praw człowieka⁹⁰.

Jak zauważa Cz. S. Bartnik, w ujęciu kardynała Wyszyńskiego „Kościół posiada trzy wielkie cele: kontynuowanie zbawczego dzieła Chrystusa, tworzenie społeczności zbawczej i doskonalenie życia zbiorowego na świecie”⁹¹. Pierwszym zadaniem Kościoła jest przedłużanie zbawczego dzieła Chrystusa, podjętego przez Jego Wcielenie, publiczną działalność i Misterium Paschalne. Kościół jest sakramentem Chrystusa i niesie zbawienie świata. W tym dziele szczególne miejsce zajmuje Maryja, Matka Chrystusa i Kościoła. Drugim celem i zadaniem Kościoła jest tworzenie na ziemi społeczności zbawczej, która realizuje się w sakramentach, słowie Bożym, modlitwie i miłości. Ta wspólnota zbawcza jest miejscem i sposobem kultu Boga i uświęcania ludzi oraz gromadzenia ich w jedno przez Chrystusa, z pomocą pasterzy na czele z papieżem i biskupami⁹². Realizując te cele nadprzyrodzone, Kościół podejmuje także trzeci cel, jakim jest kształtowanie życia doczesnego ludzi i narodów, przez przemienianie ziemi w Królestwo Boże, wnoszenie ducha Ewangelii we wszystkie dziedziny życia⁹³.

Naród polski od chrztu w 966 roku rozpoczął wspólną drogę z Kościołem. „Nasza świadomość narodowa i polityczna bardzo się pogłębiała i koncentrowała w miarę, jak świadomość religijna w nadprzyrodzonej społeczności Kościoła Bożego umacniała się i wkorzeniała w życie naszego narodu i państwa”⁹⁴. Prymas

88. Cz. S. Bartnik, *Cele Kościoła*, w: Tenże, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2001, s. 99.

89. S. Wyszyński, *Uświęcanie doczesności. Do duchowieństwa Warszawy*, 3.08.1962, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 188–189; por. Cz. S. Bartnik, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 173–174.

90. S. Wyszyński, *Milenijne gody świętego Kościoła łomżyńskiego*, Łomża, 7.08.1966, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 202–203.

91. Cz. S. Bartnik, *Cele Kościoła*, w: Tenże, *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, s. 99–101.

92. Tamże, s. 99–100.

93. Tamże, s. 100–101.

94. Tenże, „*Te Deum*” *Tysiąclecia młodzieży akademickiej, Podczas Ogólnopolskiej Milenijnej Pielgrzymki Akademickiej*, Jasna Góra, 15.05.1966, w: *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 88–89.

uważał, że Polska, żyjąc przez tysiąc w światłach Ewangelii i Krzyża, doświadczała wielkich mocy Bożych, i dlatego powinna je zabezpieczyć na kolejne tysiąclecie. Drogą do tego jest oddanie w macierzyńską niewolę Maryi, Matki Chrystusa i Kościoła, aby wyprosić należną Kościołowi wolność w Polsce i na świecie⁹⁵.

2. Prawa Kościoła

Prymas wielokrotnie mówił w swoich przemówieniach o prawach Kościoła i ludzi wierzących, którzy powinni mieć pełne prawa w państwie, a Kościół swobodę wypełniania swej misji religijnej i społecznej oraz prawo do współpracy z państwem i wszystkimi społecznościami dla dobra człowieka, rodziny i narodu⁹⁶.

Wśród tych praw Kościoła Wyszyński wymieniał następujące: prawo do wolności religijnej, równouprawnienie wierzących z niewierzącymi, respektowanie publiczno-prawnego charakteru Kościoła, swoboda nauczania prawd wiary w obrębie Kościoła i na forum publicznym, wolność publikacji katolickich, wydawnictw i prasy, dostęp Kościoła do środków społecznego przekazu myśli, do tworzenia kultury, sztuki i wychowania wiernych, praw do nauczania i wychowania religijnego, swoboda budownictwa sakralnego, zwłaszcza budowy świątyń, prawo do posiadania swoich szkół i uniwersytetów, prawo do wolności zrzeseń, zgromadzeń i organizacji religijnych, prawo rodziców wierzących do religijnego wychowywania dzieci⁹⁷.

Prymas nie żądał przywilejów dla wierzącej większości narodu, ale równego traktowania wszystkich, czego wyraźnie brakowało w Polsce po II wojnie światowej. Zawsze mówił głośno, że przestrzeganie praw wierzących i chrześcijańskiego narodu oraz Kościoła jest korzystne przede wszystkim dla narodu i państwa. Przynosi to bowiem jedność i pokój w państwie, większe bezpieczeństwo, sprawiedliwość społeczną, równowagę i prawdziwą równość. Władza państwowa, uświadamiając sobie tę prawdę, powinna dbać o równość w pracy, w zapłacie, w piastowaniu stanowisk, w awansie społecznym – między niewierzącymi i wierzącymi⁹⁸.

95. *Uroczystości milenijne ku czci Świętego Stanisława, „Te Deum” Tysiąclecia w Krakowie*, s. 85.

96. S. Wyszyński, *Naród – Kościół – Państwo. Kazanie świętokrzyskie*, 25.01.1976, s. 710–711, por. J. Buczek, *Teologia narodu w ujęciu wybranych polskich teologów*, s. 131–143.

97. S. Wyszyński, *Cudowna pomoc dla obrony Narodu Polskiego – w Maryi, Jasna Góra* 3.05.1969, KiPA, t. 31, s. 5–8, por. J. Lewandowski, *Naród w dziejach zbawienia*, s. 44–45; por. *List biskupów polskich do rządu, skierowany do premiera Józefa Cyrankiewicza, w sprawie poszanowania praw Kościoła i przywrócenia praworządności w kraju*, Gniezno, 28.06.1968, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 3, s. 405.

98. Por. A. Rastawicka, *Polska racja stanu w nauczaniu Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, w: <http://www.warszawa.mazowsze.pl/panel/rastawicka.htm> [26.10.2013].

Dla Wyszyńskiego było jasne, że Kościół ma prawo nadal wiązać naród z Krzyżem Chrystusa i Ewangelią, tak, jak to czynił przez pierwsze tysiąclecie. Wtedy możemy być spokojni o naród, bo będzie z nim Kościół, który w Chrystusie jest z nami po wszystkie dni, aż do skończenia świata⁹⁹. W tym misterium Chrystusa i Kościoła jest także Maryja, obecna w całych dziejach naszego narodu¹⁰⁰. Wielka Nowenna, wędrówki Matki Najświętszej w Obrazie Jasnogórskim i Sobór Watykański II obudziły, zdaniem Wyszyńskiego „w całym narodzie polskim głęboką świadomość nadprzyrodzonej wspólnoty religijnej w Kościele Chrystusowym”¹⁰¹.

Kościół, przez swoje nauczanie i działalność, ma prawo oddziaływać na życie społeczne, gospodarcze i polityczne narodu i państwa według wskazań Ewangelii i nauczania Soboru Watykańskiego II, który w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* daje jasne wskazania dotyczące relacji Kościoła do rzeczywistości ziemskich. Kościół wchodzi we wszystkie wymiary życia ludzkiego, nie po to, by nimi zawładnąć i rządzić, ale by służyć i przekazywać moce ducha, co pokazują całe dzieje naszego narodu i służba Kościoła rodzinie i narodowi. Kościół zawsze przypominał, że do realizacji planów społecznych i gospodarczych trzeba, obok ludzkiego wysiłku, przede wszystkim „*ducha Bożego, słońca Bożego, promieni Bożych, światła miłości*”¹⁰².

Kościół ma prawo i zadanie wychowywać naród moralnie, bronić go przed złem, walczyć z wadami narodowymi. Prymas wskazuje jako program dla narodu życie w duchu sprawiedliwości wobec Boga, samych siebie i bliźnich. To poczucie sprawiedliwości, pogłębione przez miłość na wzór Chrystusowej, może dać siłę do przemiany. W miejsce wad niezbędne jest wszczepianie w życie dobrych przyzwyczajzeń, a więc zgodnie z programem Wielkiej Nowenny, rozwijanie wierności, sumienności, pracowitości i oszczędności, wyrzeczenia się siebie, wzajemnego poszanowania, miłości i sprawiedliwości społecznej¹⁰³. Zdaniem Prymasa konieczne jest zerwanie z ateizacją społeczeństwa, manią „obrzydzania” naszych dziejów. „Trzeba myśleć o tym, że młode pokolenie Polski żyjącej na przełęczu świata musi być wychowane w duchu głębokiej czci

99. S. Wyszyński, *To jest zwycięstwo, które zwycięża świat – wiara nasza, „Te Deum” Tysiąclecia Chrztu Polski*, Poznań, Katedra, 17.04.1966, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 50–51.

100. Tenże, *Miasto nieujarzmione śpiewa*, dz. cyt., s. 284–286.

101. Tenże, *To jest zwycięstwo, które zwycięża świat – wiara nasza, „Te Deum” Tysiąclecia Chrztu Polski*, Poznań, Katedra, 17.04.1966, s. 50–51.

102. Tamże.

103. Tenże, *Nad zwalczaniem wad społecznych. Wezwanie na Wielki Post 1964*, w: Tenże, *Nauczanie społeczne 1946–1981*, s. 225–226.

dla przeszłości narodu, jeśli ma ono dzisiaj ofiarnie wypełnić swoje obowiązki i pracować dla przyszłości”¹⁰⁴.

Troska Kościoła o naród jest mu bardzo potrzebna. Potwierdzali tę prawdę święci i męczennicy, jak choćby św. Stanisława Biskup i Męczennik, który „bronił nie tylko wolności Kościoła i jego nauki, lecz także zdrowych zasad moralności”¹⁰⁵. Dzieje Polski pokazują, że Kościół, broniąc wolności religii, wiary w Boga, wychowania religijnego, moralności chrześcijańskiej, która niesie narodowi zdrowie, miłości chrześcijańskiej, budząc w narodzie odpowiedzialność i poruszając sumienia obywateli, służy narodowej racji stanu¹⁰⁶.

3. Obrona misji Kościoła

By Kościół mógł pełnić swoją misję, potrzebuje wolności i współdziałania z państwem. Za sprawą Prymasa, Kościół polski podejmował wiele działań w kierunku współpracy z państwem dla dobra człowieka, rodziny i narodu, z zachowaniem autonomii Kościoła. Uważał bowiem, że „Kościół ma tyle siły duchowej, że może współistnieć w ustroju komunistycznym”¹⁰⁷. Stąd także „Porozumienie” z władzami 14 kwietnia 1950 roku, mimo, że dokonywały one wielu działań, które uderzały w prawa i wolność Kościoła¹⁰⁸. Wobec tych ataków, Prymas pisał listy protestacyjne, rozmawiał z przedstawicielami władz¹⁰⁹, ale gdy sytuacja stała się już nie do zniesienia, 8 maja 1953 roku przygotował wraz z biskupami memoriał „Non possumus”, w którym wskazywał jasno na prześladowania Kościoła, przejawiające się w usuwaniu religii ze szkoły, a Boga z serc młodzieży, w politycznej presji i dywersji wśród duchowieństwa, ataku

104. Tamże, s. 312; por. K. Czaja, *Budzenie „sumienia narodu” w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Rzeszów 2003 (AB WSDRz), s. 95–112.

105. S. Wyszyński, *Kościół nie walczy z władzą, tylko z jej nadużyciami. Homilia podczas dorocznych uroczystości św. Stanisława Biskupa*, Kraków, 11.05.1975, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 4, s. 237.

106. Tamże, s. 238.

107. Tenże, *Przemówienie w czasie Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Jasna Góra, 18.09.1953*, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 1, s. 651.

108. M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 1, s. 402–404, 531.

109. S. Wyszyński, *List protestacyjny do B. Bieruta w związku z likwidacją niższych seminariów duchownych*, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 1, s. 532–534; por. S. Wyszyński, *Notatka z rozmowy z wicemarszałkiem Sejmu F. Mazurem*, tamże, s. 588, por. *List protestacyjny Komisji Głównej Episkopatu Polski do B. Bieruta w sprawie dekretu z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych*, tamże, s. 595–596.

na zakony, szkoły, szpitale¹¹⁰, w niszczeniu prasy oraz wydawnictw katolickich¹¹¹, ingerencji w sprawy Kościoła i próby jego krępowania przez cenzurę tekstów dogmatycznych, żądaniu rejestracji zgromadzeń zakonnych, usuwaniu duchownych ze stanowisk kościelnych, wprowadzeniu dekretu o obsadzaniu stanowisk kościelnych¹¹², usunięciu duchownych, którzy utworzyli prężne ośrodki duszpasterskie we Wrocławiu, Opolu, Gorzowie, Olsztynie oraz braku akceptacji rządu dla nominacji biskupich dla tych ośrodków¹¹³.

To upominanie się o prawa i wolność Kościoła doprowadziło do aresztowania Prymasa w nocy 25 września 1953 roku. Przez trzy lata pozostając w odosobnieniu w różnych miejscach, modlił się, cierpiał i pracował, przygotowując program odnowy narodu przez Wielką Nowennę i Milenium Chrztu. Po uwolnieniu i powrocie do Warszawy 28 października 1956 roku, na nowo podejmuje trud obrony człowieka, narodu i Kościoła¹¹⁴.

Po kolejnych działaniach władz, chcących przejąć nadzór nad nauczaniem Kościoła, zlikwidować resztki zakonnych instytucji wychowawczych, usunąć nauczanie religii ze szkół, decydować o obsadzaniu stanowisk kościelnych, dyskryminujących Kościół w budowie obiektów sakralnych, powołujących kleryków do służby wojskowej, uznających peregrynację Obrazu Jasnogórskiego, Wielką Nowennę i obchody Tysiąclecia Chrztu Polski za akcję polityczną, wrogą państwu i postępowi społeczno-gospodarczemu, wraz z Episkopatem pisze protesty i memoriały, przypomina o prawach ludzi wierzących i Kościoła¹¹⁵.

110. „Non possumus”. *Memoriał Episkopatu Polski do Rady Ministrów na ręce Prezesa Bolesława Bieruta*, 8.05.1953, w: P. Raina, *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Tysiąclecia*, t. 1, s. 263–279; por. M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 1, s. 608–610.

111. Tamże, s. 611–612.

112. Tamże, s. 612–614.

113. Tamże, s. 614–615.

114. P. Raina, *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Tysiąclecia*, t. 1, Wrocław 2016, s. 300–306; 386–394.

115. S. Wyszyński, *List protestacyjny do Władysława Gomułki, I sekretarza PZPR, w sprawie seminariów i nauki religii w szkołach*, Warszawa, 25.03.1960, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 2, s. 253; por. S. Wyszyński, *Odezwa w obronie zakonów*, Warszawa, 10.08.1962, tamże, s. 392–393; por. S. Wyszyński, *List protestacyjny do Rady Ministrów przeciw naruszaniu wolności sumienia*, Warszawa, 27.04.1964, tamże, s. 607–615; S. Wyszyński, *List protestacyjny do ministra obrony narodowej Mariana Spychalskiego w sprawie powoływania kleryków do służby wojskowej*, Warszawa, 14.04.1965, tamże, s. 728–730; por. *Komunikat Konferencji Episkopatu Polski w sprawie punktów katechetycznych i księgi inwentarzowej*, Warszawa, 12.09.1967, w: M.P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 3, Warszawa 2001, s. 306; por. *Odezwa Episkopatu Polski w sprawie uwięzionego na Jasnej Górze Obrazu Nawiedzenia Matki Bożej Częstochowskiej*, tamże, s. 410; *Odezwa Rady Głównej Episkopatu Polski do wszystkich rodaków wspólnej Ojczyzny*, Warszawa, 29.12.1970, tamże, s. 619–620; por. *Deklaracja Episkopatu Polski w sprawie katolickiego wychowania młodzieży w Polsce*, w: P. Raina, *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Tysiąclecia*, t. 4, Wrocław 2016, s. 89–92.

Domaga się wolności sumienia, swobody życia religijnego, pełnej normalizacji stosunków między Kościołem i państwem, sprawiedliwości społecznej, wolności słowa, wolności informacji i prawa do przyzwoitych warunków życia dla wszystkich rodzin¹¹⁶ i prawa do katolickiego wychowania młodzieży w Polsce¹¹⁷. To tylko niektóre z działań Prymasa Tysiąclecia w obronie Kościoła.

Prymas przeciwstawiał się władzy, upominał się o prawa Kościoła, nie dla niego samego, ale dla obrony godności człowieka i jego wolności osobistej. Z tego płynie obrona rodziny chrześcijańskiej i duchowych wartości narodu¹¹⁸. Jako najlepszą drogę do wolności widział w zawierzeniu Maryi. Wielokrotnie przypominał słowa swego poprzednika, kardynała Augusta Hlonda, wypowiedziane 22 października 1948 roku w Warszawie: „Zwycięstwo, gdy przyjdzie, będzie to zwycięstwo Matki Najświętszej”¹¹⁹. Stąd Śluby Jasnogórskie Narodu, dzieło Wielkiej Nowenny i Milenium, złączone z Chrystusem i Maryją, stąd także oddanie się narodu w macierzyńską niewolę Maryi, by wyprosić dla Kościoła powszechnego i w Polsce taką wolność i swobodę, by mógł wprowadzać w życie postanowienia soborowe¹²⁰.

Kardynał, mimo tych trudności, prześladowań i szykan, patrzył ze spokojem w przyszłość. Przejścia Wielkiej Nowenny i Milenium Chrztu oraz całe dzieje Ojczyzny utwierdzały go w tym. Nie lękał się przemian, które nadejdą, bo uważał, że nie są one groźne, gdy naród będzie przy Bogu i Kościele. Z ufnością mówił w czasie obchodów Milenium na Śląsku: „Dlatego też oparci o nasze doświadczenie religijne i narodowe, z programem Wielkiej Nowenny i wskazaniem Soboru Watykańskiego II, mając świadomość Boga i Jego dzieła w naszej duszy oraz świadomość szlachetnego, uspokajającego wpływu Kościoła katolickiego w Polsce na cały lud Boży, oddani całkowicie w macierzyńską niewolę Maryi za wolność Kościoła, »ubezpieczywszy« w Jej dłoniach wiarę i byt narodu drugiego tysiąclecia, wchodzimy dziś spokojnie w przyszłość i patrzymy pogodnie przed siebie”¹²¹.

116. Odezwa Rady Głównej Episkopatu Polski do wszystkich rodaków wspólnej Ojczyzny.

117. Deklaracja Episkopatu Polski w sprawie katolickiego wychowania młodzieży w Polsce.

118. S. Wyszyński, „*Te Deum*” Narodu w Śląskiej Krainie Węgla i Chleba, Piekary Śląskie, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 101.

119. Tenże, Trzeba raczej Boga słuchać, aniżeli ludzi, Ostrów Wielkopolski, 3.09.1966, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 247–248.

120. S. Wyszyński, „*Te Deum*” za Jasną Górę, Jasna Góra, 26.08.1966, w: Tenże, *Na szlaku Tysiąclecia*, s. 243; por. Tenże, *Jesteśmy tutaj z dawien dawna. Rozpoczęcie uroczystości milenijnych diecezji gorzowskiej, Szczecin*, 5.11.1966, tamże, s. 321.

121. Tenże, „*Te Deum*” Narodu w Śląskiej Krainie Węgla i Chleba, dz. cyt., s. 100.

Zakończenie

Niniejszy artykuł skupia się na ukazaniu, że istotnym przesłaniem swego nauczania i pasterzowania uczynił kardynał Wyszyński obroną podstawowych wartości, jakimi, obok człowieka, są rodzina, naród i Kościół. Podsumowując całość przeprowadzonych analiz, należy stwierdzić, że prymas Stefan Wyszyński stworzył oryginalną chrześcijańską wizję człowieka, rodziny i narodu, związanych wzajemnymi więzami, ale też związanych z Bogiem i Kościołem. Można powiedzieć, że w trudnych czasach zniewolenia komunistycznego „odkrywał” na nowo wartość człowieka, rodziny, narodu i Kościoła, ukazując bogactwo ich natury, godność i prawa. Prymas mówił o tych rzeczywistościach w szerokim kontekście odniesień osoby ludzkiej, rodziny, państwa, ojczyzny, Kościoła i rodziny narodów. Widział w osobie ludzkiej, rodzinie, narodzie byty stworzone, mające swoją godność, osobowość, swoje prawa i obowiązki, prawo do prawdy, wolności i sprawiedliwości. Ujmował te rzeczywistości także w odniesieniu do Chrystusa i Kościoła, jako odkupione przez Chrystusa, mające udział w Jego krzyżu i zmartwychwstaniu, obdarowane łaską, mające udział w sakramentach.

W nauczaniu Wyszyńskiego priorytet w narodzie, państwie i Kościele mają osoby i rodziny. Rodzina jest najlepszym środowiskiem do rozwoju osób i od kondycji rodziny zależy życie narodu i Kościoła. Stąd naród, państwo i Kościół muszą się troszczyć o osoby i rodziny, o zachowanie ich godności i podstawowych praw oraz zapewnienie warunków do rozwoju. Naród trzeba zawsze widzieć w relacji do ojczyzny, która dla Prymasa Tysiąclecia jest związana z ziemią, historią, kulturą, moralnością, miłością społeczną, wreszcie z osobami i rodzinami. Z ojczyzną łączy ściśle miłość do niej, patriotyzm, który nie jest teorią, ale konkretnym życiem, realizacją przykazania Bożego.

Prymas ogromnie bolał, że państwo polskie w okresie komunizmu nie wypełniało swojej roli, działając często przeciw poszczególnym osobom, rodzinom i narodowi. Upominał się z odwagą o życie człowieka, funkcjonowanie rodziny i trwanie narodu, ich godność i prawa. Przypominał o obowiązkach państwa i władzy wobec człowieka, rodziny i narodu, o potrzebie współpracy z Kościołem w tych zadaniach. Głosił kazania, pisał memoriały i listy protestacyjne do władz, upominał się o podstawowe prawa, które nie były przestrzegane.

W łączności człowieka, rodziny i narodu z Chrystusem, Maryją i Kościołem, widział Wyszyński przyszłość i siłę narodu. Utwierdzała go w tym przekonaniu cała historia Polski, którą tak często przywoływał, a także osobiste doświadczenie. Przygotowując program Wielkiej Nowenny i obchodów Milenium, w którym uwzględnił tematy ważne dla życia osób, rodzin i narodu, Prymas

wskazywał też na fundamenty życia i rozwoju każdej z tych rzeczywistości. Są nimi: wierność Bogu, Krzyżowi, Ewangelii i Kościołowi, życie w łasce uświęcającej, nierozzerwalność małżeństwa, walka z wadami narodowymi, miłość społeczna.

W rodzinie, narodzie i Kościele, związanych ze sobą nawzajem, trudzących się nad wychowaniem młodego pokolenia w miłości Boga, każdego człowieka i ojczyzny widział Wyszyński wielką wartość i nadzieję na dobrą przyszłość Polski. Dla tych wartości się trudził, dla nich cierpiał i je uważał za najważniejsze w swoim życiu i w życiu powierzonych mu wiernych oraz całej ojczyzny.

CARDINAL STEFAN WYSZYNSKI – A DEFENDER OF FAMILY VALUES, THE NATION AND THE CHURCH DURING THE PERIOD OF COMMUNISTIC ENSLAVEMENT

Summary

Cardinal Wyszyński was a defender of basic values, such as human being, family, nation and church during communistic enslavement. He defended the truth concerning their being and dignity, he reminded others of their basic rights and duties, he stood up for these rights when the state government violated them. He defended the freedom of human beings, families, nation and the Church pointing out that only through true freedom can they really develop and realise their vocation and mission. He pointed out the need for justice done out of love, towards every human being, family and nation. He spoke clearly about duties and responsibilities of the state and the Church towards every human being, families, who are the cradle of of the nation, and the nation itself, which is family of families. He portrayed the Church as playing a special role for those societies bringing into their life not only the extramundane dimension, God's grace and salvation, but also caring about national interest when it comes to natural dimension. The Church must be free in its activity in order to fulfill well its religious and social role. The Primate recalls the need for state and the Church to cooperate out of concern for the man, the family and the nation. When the communistic state didn't fulfill its role and acted against families and nation, he opposed those actions calling for dignity, rights, truth, freedom and justice towards every human being, family and family of families- the nation.

Słowa kluczowe: Wyszyński, kardynał, prymas, osoba ludzka, rodzina, naród, państwo, Kościół, prawda, godność, wolność, sprawiedliwość, miłość, prawa i obowiązki, wartości

Key words: Wyszyński, cardinal, primate, human being, family, nation, country, church, truth, dignity, freedom, justice, love, rights and duties, values

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Wyszyński S., *Wielka Nowenna Tysiąclecia*, Paryż 1962.
- Kazania Świętokrzyskie*, Konferencje wygłoszone w kościele Świętego Krzyża w Warszawie, t. 1, Rzym 1974.
- Listy pasterskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paryż 1975.
- Kazania Świętokrzyskie. U podstaw ładu życia i współżycia*, Warszawa, kościół św. Krzyża (11–18–25.01.1976), t. 3, Rzym 1976.
- Wszystko postawiłem na Maryję*, Paris 1980.
- Kościół w służbie narodu*, Rzym 1981.
- Kazania i przemówienia autoryzowane*, t. 1–6, Warszawa 1956–1981 (Archiwum Instytutu Prymasowskiego)
- Zapiski więzienne*, Paris 1982.
- Nauczanie społeczne Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 1983.
- Listy pasterskie prymasa Polski oraz Episkopatu 1975–1981*, Paris 1988.
- Nauczanie społeczne 1946–1981*, Warszawa 1990.
- Na szlaku Tysiąclecia: wybór kazań*, Warszawa 1996.
- Jedna jest Polska: Wybór z przemówień i kazań*, Warszawa 2000.
- Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-200, cz. 1 i cz. 2*, Marki k. Warszawy 2003.
- Dzieła zebrane*, t. 6, Warszawa 2007,

Opracowania

- Bartnik Cz. S., *Chrześcijańska nauka o narodzie według Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 1982
- Bartnik Cz. S., *Duszpasterstwo narodu według Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, w: Tenże, *Teologia narodu*, Częstochowa 1999, s. 177-189.
- Bartnik Cz. S., *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2001
- Bartnik Cz. S., *Rodzina rodzin (Prymas Wyszyński)*, w: Tenże, *Ewangelia wieczna*, Lublin 2001, s. 403.

- Buczek J., *Wszystko postawiłem na Maryję. Maryjna droga Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, w: *Nauczanie społeczne Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, red. A. Garbarz, Rzeszów 2001, s. 117–138.
- Buczek J., *Teologia narodu w ujęciu wybranych polskich teologów*, Rzeszów 2014.
- Cekiera Cz., *Obrońca Kościoła i Ojczyzny*, w: *Sługa Boży Stefan kardynał Wyszyński (1901-1981)*, red. S. Budzyński, I. Burchacka i A. Mazurek, Warszawa 2000, s. 131–133.
- Celej J.Z., *Kultura chrześcijańska duszą narodu: w nauczaniu Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Warszawa 1995.
- Czaja K., *Budzenie „sumienia narodu” w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Rzeszów 2003 (AB WSDRz).
- Iwan R., *Polska, ale jaka?: myśl społeczna Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 1993.
- Iwan R., *Prawa, obowiązki i zagrożenia narodu według prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 1989.
- Korzyckowska A., *Stefana Wyszyńskiego antropologia „możliwości”. Ludzka praxis jako płaszczyzna możliwości*, „Forum Oświatowe” 1(42)2010, s. 116
- Lewandowski J., *Myśl teologiczna o narodzie Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, w: *Nauczanie społeczne Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, red. A. Garbarz, Rzeszów 2001, s. 95–116.
- Lewandowski J., *Naród w dziejach zbawienia w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 1980 (AB KUL); druk: Warszawa 1982.
- Lewandowski J., *Naród w dziejach zbawienia*, Warszawa 2001.
- Lewandowski J., *Teologia narodu w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Chrześcijanin w Świecie” 13 (1981) nr 100, s. 80–89.
- Micewski A., *Kardynał Wyszyński prymas i mąż stanu*, Paris 1982.
- Nęcek R., *Ochrona praw człowieka w nauczaniu społecznym kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Studia Prymasowskie” 2, 2008, s. 233–240.
- Nęcek R., *Prymas praw człowieka*, Kraków 2013.
- Piasecki B., *Ostatnie dni Prymasa Tysiąclecia*, Poznań 2001.
- Potyrała P., *Chrystocentryczny wymiar kapłaństwa hierarchicznego w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Rzeszów 2005 (AB WSDRz).
- Raina P., *Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski*, t. 1–5, Wrocław 2016.
- Rastawicka A., *Polska Racja Stanu w nauczaniu Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, <http://www.warszawa.mazowsze.pl/panel/rastawicka.htm> [26.10.2013].
- Romaniuk M.P., *Życie, twórczość i posługa Prymasa Tysiąclecia*, t. 1–4, Warszawa 1994–2002.

Rynio A., *Wychowanie patriotyczne w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia*, w: *Wychowanie do patriotyzmu*, red. W. Janiga, Przemyśl–Rzeszów 2006, s. 719–737.

Sługa Boży Stefan kardynał Wyszyński (1901–1981). Co Kościół i Polska zawdzięczają Prymasowi Tysiąclecia?, red. S. Budzyński, I. Burchacka, A. Mazurek, Warszawa 2000

Strojny J., *Obraz Kościoła w przepowiadaniu i piśmiennictwie Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, Warszawa 1984 (AB UKSW)

Struzik. Z., *Rodzina Bogiem silna mocą swego narodu. Nauczanie o rodzinie kard. S. Wyszyńskiego*, „Kultura – Media – Teologia” 2010, nr 3, s. 105–119.

W trosce o Kościół i naród. Dziedzictwo Prymasa Tysiąclecia, red. S. Urbański, Warszawa 2001.